

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki PrzestrzennejUMCS, Lublin
pawel.pytka@umcs.pl

PAWEŁ PYTKA

Meandry percepcji krajobrazu. Badania empiryczne wśród młodzieży gimnazjalnej

Meanders of Landscape Perception.
Empirical Studies among High School Students

Słowa kluczowe: percepcja, krajobraz, młodzież, Bieszczady, badania empiryczne
Keywords: perception, landscape, students, Bieszczady Mts., empirical studies

WPROWADZENIE

Współistnienie człowieka z otaczającą go przestrzenią geograficzną przybiera charakter różnego rodzaju relacji. Podstawowa jest relacja funkcjonalna, dająca możliwość zaspokojenia najważniejszych potrzeb egzystencjalnych człowieka. Innym rodzajem relacji, która może zaistnieć między człowiekiem a zamieszkiwanym przez niego miejscem, są związki emocjonalne, uczuciowe. Wynikają one z sensorycznego odbioru otaczającej rzeczywistości, doświadczenia, odczuwania jej przez człowieka. W literaturze pojawiają się liczne określenia nazywające te zjawiska: tożsamość terytorialna, więzi terytorialne, topofilia i topofobia, zakorzenienie, więź społeczna oraz inne (Lewicka 2010, 2011; Tuan 1974; Szkurłat 2004). U podstaw każdego z nich leży percepcja przestrzeni geograficznej. Prowadzi ona do wartościowania otoczenia, w następstwie czego kształtują się określone odczucia i postawy wobec środowiska życia.

Artykuł prezentuje wyniki badań empirycznych w zakresie percepcji krajobrazu miejscowości i regionu, przeprowadzonych wśród młodzieży gimnazjalnej z obszaru Bieszczad. Okazuje się, że zwyczajowo przyjęte schematy „odczuwania” otoczenia stają się stereotypem i w przypadku badanej młodzieży, w niektórych aspektach, znacząco od nich odbiegają.

PRZEDMIOT BADAŃ

Percepcja jest procesem intelektualnym o podłożu zmysłowo-emocjonalnym. E. Szafrąńska i J. Kaczmarek (2007), opierając się na dorobku nauk psychologicznych, zaproponowali określenie tego zjawiska jako rejestrację świata zewnętrznego przebiegającą w trzech etapach: odbiór bodźców generowanych przez otaczającą rzeczywistość przez narządy zmysłowe człowieka, wewnętrzną interpretacją (zrozumienie odbieranej rzeczywistości, tworzenie własnej wizji rzeczywistości), wreszcie identyfikacją, w której człowiek rozpoznaje i przypisuje znaczenie odebranym bodźcom.

Jak podaje Pawłowska (1986), percepcja krajobrazu jest procesem przymusowym, gdyż każdy człowiek, oprócz osób niewidomych, od urodzenia obserwuje i doświadcza krajobrazu, co w istotny sposób wpływa na różne aspekty życia. Przez osobiste tworzenie wyobrażeń o otaczającej przestrzeni geograficznej następuje dokonanie jej oceny pod kątem zaspokajania codziennych potrzeb, co w rezultacie decyduje o wartościowaniu otaczającej przestrzeni. Z kolei wartość przypisana miejscu jest podstawą kształtowania się zachowań człowieka względem środowiska (Szkurlat 2007).

W badaniach geograficznych nad percepcją kładzie się nacisk na rezultaty procesu percepcji, czyli powstające wyobrażenia, w mniejszym stopniu zaś badany jest sam proces konstruowania wyobrażeń (por. Szafrąńska, Kaczmarek 2007). Niemniej jednak analiza wyników badań nad percepcją powinna uwzględniać fakt, że proces ten uwarunkowany jest czynnikami, które można podzielić na dwie zasadnicze grupy:

- czynniki subiektywne, którymi są m.in. indywidualne doświadczenia, poglądy, upodobania estetyczne, wykształcenie obserwatorów, uznane systemy wartości, tradycje i kultura (Raszeja 2007; Szkurlat 2004),
- czynniki obiektywne, czyli fizyczne cechy doświadczanej przestrzeni, takie jak: ukształtowanie powierzchni, szata roślinna, formy zagospodarowania terenu, miejsca szczególne, magiczne, symboliczne.

W efekcie nałożenia się czynników subiektywnych z cechami przestrzeni w świadomości człowieka tworzy się obraz przestrzeni z zaznaczającymi się pewnymi jej treściami, które pozostają jako tzw. pierwsze skojarzenie z konkretnym miejscem. Nazywane są one przez E. Szkurlat (2004) dominantami percepcyjnymi, a w innych publikacjach – miejscami znaczącymi (Jałowicki 1989; Wódcz 1989). Jako pierwsze z nich wymienić można miejsca (obiekty) najbardziej kojarzone z miejscowością, stanowiące ich wizytówkę, będące ich symbolem. Wśród miejsc symbolicznych najczęściej wskazywane są (Szkurlat 2004; Pawłowska 2000; Wódcz 1989) miejsca zabytkowe, obiekty historyczne, posiadające szczególne walory architektoniczne czy użytkowe, będące ogólnie przyjętymi stereotypami miejsca symbolicznego.

Efektom procesu percepcji przestrzeni mogą być wyjątkowe emocje i przeżycia wewnętrzne odbiorcy, które powstają w miejscach znaczących o niezwyklej formie czy funkcji. Definiowane są one jako miejsca magiczne (Pawłowska 2000; Jałowiecki, Szczepański 2002). K. Pawłowska (2000) podaje, że zaklasyfikowanie miejsc jako magicznych najczęściej podyktowane jest związanymi z nimi silnymi pozytywnymi przeżyciami, szczególnie z dzieciństwa i młodości, oraz charakterem – wyjątkową nastrojową atmosferą, pozwalającą oderwać się od codzienności. Badania wśród młodzieży przeprowadzone przez E. Szkurląt (2004) wskazują, że młodzi ludzie jako ten typ miejsca najczęściej wskazują na: dzielnice i obiekty historyczne, tereny zielone, ulice, punkty widokowe, cmentarze czy obiekty sakralne.

W odbiorze otaczającego krajobrazu istotne znaczenie mają też miejsca, w których ludzie lubią spędzać wolny czas. Są to przestrzenie, gdzie odczuwane są pozytywne emocje połączone z odpoczynkiem psychicznym i fizycznym. W przypadku mieszkańców większych miast najczęściej są to śródmiejskie tereny zielone, parki, ogrody, tereny nad wodą, stanowiące namiastkę krajobrazu naturalnego, ale także puby, restauracje, dyskoteki czy kawiarnie (Szkurląt 2004). Istotnym efektem percepcji krajobrazu są również miejsca kojarzone negatywnie. Treści negatywnych skojarzeń, według E. Szkurląt (2004), nawiązują do zasadniczych problemów postrzeganych przez mieszkańców. Mogą to być problemy komunikacyjne, stan czystości, jakość środowiska czy przejawy biedy i bezrobocia.

Proces percepcji krajobrazu jest istotnym elementem kształtującym więzi terytorialne (por. Rollero, De Piccoli 2010). Miejsca znaczące wpływają na stan tych więzi, kształtując na dalszym etapie różne zachowania przestrzenne człowieka. Jak podaje E. Szkurląt (2004), młodzież ocenia swoją miejscowość przez pryzmat miejsc pozytywnie wartościowanych, właśnie miejsc znaczących. Określenie treści dominant percepcyjnych pozwala rzucić światło na często niedoceniany czynnik kształtujący preferencje migracyjne młodzieży: ich pozostanie lub wyjazd z miejscowości.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

W niniejszym opracowaniu wykorzystano część danych uzyskanych z szerszych badań empirycznych nad więziami terytorialnymi młodzieży gimnazjalnej, przeprowadzonych przez P. Pytkę (2012) na terenie powiatu leskiego i bieszczadzkiego w województwie podkarpackim. W tym opracowaniu analizą objęto wyniki badań dotyczące deklarowanych przez młodzież miejsc symbolicznych, magicznych, spędzania wolnego czasu oraz miejsc nie lubianych. Charakter, typ miejsc wskazywanych przez młodzież jest efektem procesu percepcji otaczającej ich przestrzeni geograficznej. Materiał badawczy uzyskano z badań sondażowych

zrealizowanych za pomocą kwestionariusza ankiety opracowanego do wspomnianych wyżej badań nad więziami terytorialnymi młodzieży gimnazjalnej. Badania przeprowadzono pod nadzorem autora, w czasie zajęć szkolnych, co miało zapewnić samodzielność oraz rzetelność wypełniania ankiety.

O wyborze obszaru badań zdecydowała jego specyfika przyrodnicza oraz kulturowa. Pojawiło się też pytanie: czy miejsca i obiekty z tego regionu, uważane powszechnie za jego symbole, są wartościowane przez jego mieszkańców podobnie jak przez ogół społeczeństwa?

Jako grupę badaną wybrano młodzież z klas trzecich gimnazjum. Wybór ten był podyktowany przede wszystkim tym, że jest to grupa mieszkańców, która wchodzi w dorosłe życie i w niedalekiej przyszłości będzie miała znaczący wkład w rozwój regionu. Poznanie ich preferencji środowiskowych oraz psychologicznych relacji ze środowiskiem życia może pomóc w planowaniu działań ograniczających procesy depopulacyjne zachodzące w regionie. Z przeprowadzonego w 12 szkołach gimnazjalnych sondażu uzyskano 430 kwestionariuszy, a po weryfikacji formalnej do analizy pozostawiono 409 wypełnionych dokumentów. Badani uczniowie pochodzili z 78 miejscowości z obszaru badań, różnych pod względem cech środowiska geograficznego (ryc. 1). Wśród grupy badanych uczniów 86% to osoby zamieszkujące obszar Bieszczad od urodzenia.

Na potrzeby niniejszego opracowania uzyskany materiał przeanalizowano za pomocą metod statystyki opisowej (m.in. wskaźniki procentowe oraz miary tendencji centralnej) i zinterpretowano w opisie pogłębionym.

WYNIKI BADAŃ

Uzyskane wyniki sugerują, że percepcja krajobrazu przez młodzież odbiega od zwykle przyjmowanych schematów odbioru i wartościowania przestrzeni. Nawiązuje zarówno do przyjętych stereotypów, jak i ujmuje te elementy, które dla pozostałej części społeczeństwa i lokalnych społeczności często są zupełnie nieistotne lub wręcz są antysymbolami, miejscami, które starają się ukryć przed „obcymi”. Ten indywidualizm postrzegania rzeczywistości jest wynikiem specyfiki osobowości odbiorcy, jego doświadczeń oraz wieku. Na ten ostatni predyktor należy zwrócić szczególną uwagę, gdyż prawdopodobnie to on odpowiada za liczne braki sprecyzowanych miejsc znaczących w deklaracjach respondentów badań.

Miejsca symboliczne

Analiza uzyskanych z kwestionariusza informacji o miejscach symbolicznych wskazuje na istotny wpływ nawyków percepcyjnych na odbiór przez młodzież otaczającej rzeczywistości (por. Nęcki 1988). Silne okazują się stereotypy wartościowania środowiska przekazywane przez inne osoby, media oraz literatu-

wisko w niniejszych badaniach uwidoczniło się bardzo wyraźnie. Ponad połowa badanych gimnazjalistów nie określiła symbolu swojej miejscowości. Pewnym wytłumaczeniem tego stanu rzeczy jest fakt, że młodzież gimnazjalna nie posiada jeszcze pełnej dojrzałości potrzebnej do formułowania ocen, stąd trudności z wyborem miejsc czy obiektów o charakterze symbolicznym. Istnieje też prawdopodobieństwo, że młodzi ludzie nie są przyzwyczajeni do samodzielnego myślenia i w konsekwencji nie mają pewności co do własnych opinii. Przyznać trzeba, że polski system edukacji rzeczywiście nie sprzyja samodzielności intelektualnej uczniów. Ten wniosek potwierdza fakt, że bardzo często osoby niepotrafiące określić symbolu danego miejsca wykazywały się stosunkowo pełną wiedzą z historii regionu i cech środowiska przyrodniczego. Wskazywały też miejsca szczególne, nietypowe, które warto pokazać przybyszom. Nie uznały ich jednak za symboliczne. Stwierdzono więc, że nie brak odpowiedniej wiedzy, ale raczej pewności siebie, wynikającej z wieku badanych, był przyczyną trudności z określeniem symboli miejsca zamieszkania uczniów.

Wyniki ankiety pokazały, że za symbol miejscowości uznawane są również zjawiska negatywne, jak np. dziurawa droga, rynek zanieczyszczony przez gołębie oraz pijani mieszkańcy. Podając takie odpowiedzi, młodzież wyraziła swoje niezadowolenie z określonych faktów, ale w pewnym stopniu również dała świadectwo swojej negatywnej oceny miejsca zamieszkania. Wysuwanie kwestii wstydlivych na plan pierwszy jest jednym z dowodów braku akceptacji określonej sytuacji i przewagi negatywnych emocji w odbiorze rzeczywistości.

Fot. 1. Miejsca symboliczne w opinii uczniów: stacja Kolejki Bieszczadzkiej w Majdanie-Cisna i ławka pod blokiem (źródło: www.kolejka.bieszczady.pl, archiwum własne)

Photo 1. Places symbolic to students: Bieszczady Railway in Majdan-Cisna and a bench next to a block of flats (source: www.kolejka.bieszczady.pl, own archive)

Omawiając wyniki badań nad percepcją krajobrazu przez młodzież gimnazjalną, warto też zaznaczyć, że część tych młodych ludzi za symboliczne uznaje obiekty i miejsca zwykłe, z pozoru niewiele znaczące, jak np. przystanek, budy-

nek nadleśnictwa, plac przy kościele, ławka pod blokiem. Miejsca te prawdopodobnie utrwaliły się w świadomości młodzieży przez jakieś znaczące wydarzenia lub osobiste przeżycia. Takie doświadczenia w istotny sposób wpływają na percepcję rzeczywistości i utrwalają się w sposób szczególnie (Szkurlat 2004, 2007).

Miejsca magiczne

Obszar Bieszczad w opinii społeczeństwa polskiego ma status regionu wyjątkowego, co wynika z uwarunkowań przyrodniczych i kulturowych. Wydaje się więc, że miejsc magicznych do wskazywania winno być wiele. Jednak nadanie jakiemuś miejscu statusu magicznego wynika nie tyle z obiektywnych cech przestrzeni, ile z indywidualnych przeżyć odbiorcy, co potwierdzają uzyskane wyniki badań.

Istnienie miejsc magicznych w swoich miejscowościach deklaruje młodzież z nieco ponad połowy analizowanych miejscowości. Zauważalne jest, że dla dwóch największych miejscowości z obszaru badań: Leska i Ustrzyk Dolnych, na pytanie o miejsca magiczne pojawiło się jedynie kilka jednoznacznych odpowiedzi (odpowiednio 3 i 6 przy liczbie 63 i 80 kwestionariuszy). Miejsca magiczne częściej wskazywali gimnazjaliści z mniejszych miejscowości.

Ankietowana młodzież często traktuje miejsca magiczne jako miejsca bardzo osobiste, mające tak duże znaczenie, że niechętnie je wymienia. Bardzo często na to pytanie padały odpowiedzi: *To moja tajemnica; Zachowam tę informację dla siebie; Nie powiem.*

Wśród wymienianych miejsc magicznych najczęściej pojawiały się miejsca związane z przyrodą: lasy, lokalne wzniesienia, wodospady, rezerваты. Podobnie często wymieniane są obiekty sakralne: cerkwie, kościoły i kapliczki, cerkwiska (fot. 2). Jako odpowiedzi na to pytanie wskazywane były też ruiny historycznych obiektów. Ze swej natury są one miejscami tajemniczymi, kryjącymi wiele znanych i nieznanych historii. Inne badania pokazują (por. Szkurlat 2004), że te cechy sprzyjają uznaniu ich za magiczne.

Dość liczna grupa ankietowanych jako miejsca magiczne wskazywała cmentarze. Duży udział takich odpowiedzi prawdopodobnie wiąże się z faktem, iż miejsca te w świadomości młodzieży kojarzone są z mistyką, siłami nadprzyrodzonymi, zjawiskami paranormalnymi, duchami, stąd też traktowane są jako magiczne. Jeden z gimnazjalistów napisał wręcz: *cmentarz z duchami*. Kilku innych wymieniało: *stary cmentarz, cmentarz wojenny, stary kirkut*, miejsca, które w świadomości społeczeństwa często traktowane są jako miejsca „nawiedzone”. Wybór takich miejsc przez młodzież świadczy też o tym, że głęboko przeżywa ona istnienie tych obiektów.

Fot. 2. Miejsca magiczne w opinii badanych uczniów: stary cmentarz w Mchawie i przystanek PKS w Sękowcu (źródło: www.twojebieszczady.net, archiwum własne)

Photo 2. Magical places according to students: the old cemetery in Mchawa and bus stop in Sękowiec (source: www.twojebieszczady.net, own archive)

Część odpowiedzi na to pytanie ma też charakter zupełnie nietypowy. Są to odpowiedzi w rodzaju: ławka pod szkołą, pole minowe, tunel pod mostem, miejsca z dziką zwierzyzną, przystanek PKS (fot. 2). Prawdopodobnie miejsca te zaznaczyły się w życiu osób je wymieniających czymś szczególnym, dostarczyły przeżyć o silnym, przypuszczalnie pozytywnym charakterze. Pojedyncze osoby jako miejsca magiczne wskazywały też swój *pokój*, *dom* czy *garaż taty*. Widocznie te miejsca dostarczają niektórym osobom najlepszych przeżyć. Te odpowiedzi wskazują na indywidualizm postrzegania i wartościowania otaczającej rzeczywistości. Są dowodem na istnienie indywidualnych filtrów percepcyjnych uwarunkowanych nie tylko przyjętym z otoczenia systemem wartości i przekonań, ale także własną osobowością odbiorcy i jego konkretnymi doświadczeniami.

W nielicznych kwestionariuszach (niecałe 6%) pojawiły się odpowiedzi wskazujące, podobnie jak w poprzednich pytaniach, na przyjęcie przez młodzież pewnych stereotypów oceny krajobrazu. Za miejsca magiczne uznane zostały całe Bieszczady. Wynika to prawdopodobnie z faktu, iż powszechnie propagowany jest wizerunek tego regionu jako regionu dziewiczego, wyjątkowego, pełnego niepowtarzalnego uroku

Ulubione miejsca spędzania wolnego czasu

Obszar urozmaicony pod względem przyrodniczym, jakim są Bieszczady, posiada wiele miejsc, gdzie można w sposób przyjemny spędzić wolny czas. Niemniej jednak w analizie wyników ankiety uderza fakt, że aż w odniesieniu do 25% miejscowości młodzież nie wymieniła żadnych ulubionych miejsc spędzania wolnego czasu. W przeciwieństwie do analizowanych wcześniej pytań w tym przy-

padku nie pojawiały się odpowiedzi negatywne, a jedynie pytanie było pomijane, co może świadczyć o braku czasu wolnego wśród młodzieży (jest to na wsi częste zjawisko, młodzież bowiem jest angażowana do pracy w gospodarstwie) lub też o braku wykształconego przez młodzież modelu wypoczynku.

Podawane przez gimnazjalistów odpowiedzi w pewnym stopniu nawiązywały do przykładów ulubionych miejsc spędzania wolnego czasu podanych przez E. Szkurląt (2004), jednak wyraźnie zaznaczał się subiektywizm wyboru miejsc odpoczynku. Najczęściej (dla 60% miejscowości) uczniowie wskazywali na miejsca o charakterze przyrodniczym: *nad rzeką, w lesie, na łące*. W tej grupie były odpowiedzi, które wskazują na istnienie specyficznych, subiektywnie wybieranych, ulubionych miejsc spędzania wolnego czasu: *drzewo nad rzeką, huśtawka nad skarpą*.

Fot. 3. Miejsca spędzania wolnego czasu badanych uczniów: otoczenie szkoły i cmentarz wojskowy w Lesku (źródło: archiwum własne, www.twojebieszczady.net)

Photo 3. Places to spend free time for students: school yard and military cemetery in Lesko (source: own archive, www.twojebieszczady.net)

Zauważalny jest też w odpowiedziach duży udział (prawie 40%) miejsc związanych ze zorganizowanym spędzaniem wolnego czasu: *świątlica, biblioteka, szkoła, dom ludowy, boisko* (fot. 3). Wskazuje to albo na potrzebę wśród młodzieży grupowego spędzania czasu wolnego (więzi społeczne), albo na kojarzenie czasu wolnego wyłącznie z czasem spędzonym w grupie. Często jako miejsce spędzania wolnego czasu wymieniany jest też dom własny lub kolegi (15% respondentów). Zauważalne jest to szczególnie w najmniejszych miejscowościach, gdzie młodzież nie ma bezpośredniego dostępu do zorganizowanych form wypoczynku oraz funkcjonuje w bardzo małych społecznościach z niewielką liczbą rówieśników.

Pewna część odpowiedzi na pytanie o ulubione miejsca spędzania wolnego czasu może zaskakiwać swoją treścią, bowiem niecałe 10% respondentów badań

wymieniało takie miejsca, jak: *piwnica, tory kolejki, stary most, przystanek PKS, cmentarz niemiecki, pod mostem* (fot. 3). W tego typu wyznaniach uwidacznia się zauważona już wcześniej potrzeba przeżyć szczególnych, nawet niebezpiecznych, ale dostarczających wiele emocji.

Miejsca nielubiane

Analizując materiał ankietowy dotyczący miejsc o negatywnym charakterze, dostrzeżono fakt, iż takie miejsca podali uczniowie jedynie z największych badanych miejscowości: Ustrzyk Dolnych i Leska. Odpowiedzi młodzieży można podzielić na dwie grupy:

– wynikające prawdopodobnie z braku akceptacji określonych miejsc w związku z ich degradacją, nieprzyjazną funkcją, niskimi walorami estetycznymi: *nieczynny basen, brudna rzeka, oczyszczalnia ścieków, sortownia śmieci, stadion, hipermarket, PGR;*

– wynikające prawdopodobnie z negatywnych osobistych przeżyć związanych z tymi miejscami: *dworzec autobusowy, komenda, park (bo pijaki), niektóre bary i sklepy.*

W mniejszych miejscowościach uczniowie nie mają w swoich miejscach zamieszkania miejsc, których nie lubią. Wskazuje to na pozytywną waloryzację otaczającego krajobrazu i na silniejsze więzi z zamieszkiwaną przestrzenią.

Warto też odnotować, że w części prac pojawia się odpowiedź: *szkoła*, co można wyjaśnić naturalną skłonnością młodzieży do „nielubienia” miejsc, w których wymaga się od nich zaangażowania i pracy nad obowiązkami pozostającymi poza sferą prawdziwych zainteresowań.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona krótka analiza wyników badań empirycznych wskazuje na istotną rolę indywidualności człowieka w procesie percepcji krajobrazu. To jego osobowość oraz doświadczenia i przeżycia są czynnikiem najbardziej odpowiedzialnym za sposób odbioru rzeczywistości. Dotyczy to zwłaszcza młodzieży, która ze względu na mniejszą dojrzałość intelektualną i psychiczną odbiera świat bardziej emocjonalnie, marginalizując obiektywne cechy rzeczywistości. Dlatego wiele z odpowiedzi uczniów miało charakter nietypowy, zaskakujący.

Analiza uzyskanego materiału badawczego wskazała przykładowe meandry percepcji otoczenia przez młodych ludzi. Młodzież podświadomie wymienia miejsca znaczące przy jednoczesnym braku świadomego ich definiowania jako miejsca magiczne czy symboliczne. Taki rodzaj percepcji określić można jako czystą, pierwotną percepcję środowiska, niezakłóconą wykreowanymi wśród

społeczeństwa stereotypami. Jednocześnie młodzi ludzie często nie wartościują miejsc i obiektów generalnie uznawanych za znaczące, a wskazują uznawane za normalne lub wręcz „banalne”. Okazuje się też, że często istotny jest bagaż negatywnych przeżyć i emocji w otaczającym środowisku, powodujący negatywną kwalifikację miejsca, które dla całej lokalnej społeczności może mieć istotne znaczenie.

Postrzeżenie i ocena otaczającej przestrzeni przez młodzież jest istotnym elementem kształtującym jej więzi terytorialne, które w efekcie końcowym warunkują postawy wobec zamieszkiwanego środowiska. Warto więc zbierać informacje, jak młodzi ludzie odbierają oraz wartościują krajobraz zarówno jako całość, jak i poszczególne jego elementy. Daje to możliwość zaplanowania działań mających na celu ograniczenie ruchów migracyjnych i wyludniania obszaru oraz odpowiedniego kształcenia i ukierunkowania młodzieży, by w przyszłości w sposób zrównoważony gospodarowała krajobrazem.

LITERATURA

- Jałowicki B., 1989: *Przestrzeń znacząca*, [w:] J. Wódz (red), *Przestrzeń znacząca. Studia socjologiczne*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Jałowicki B., Szczepański M.S., 2002: *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Lewicka M., 2010: *What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment*, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30 (1), 35–51.
- Lewicka M., 2011: *Place attachment: How far have we come in the last 40 years*, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 31 (3), 207–230.
- Nęcki Z., 1988: *Percepcja środowiska – ujęcie psychologiczne*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, O/PAN w Krakowie, t. XXII.
- Pawłowska K., 1986: *Krajobraz piękny i pouczający*, „Aura” nr 5/1986.
- Pawłowska K., 2000: *Percepcja krajobrazu kulturowego – raport z badań*, [w:] P. Wolski (red.), *III Forum Architektury Krajobrazu. Nowe idee i rozwój dziedziny architektury krajobrazu w Polsce*, Zakład Studiów Krajobrazowych SGGW, Warszawa, 51–59.
- Pytka P., 2012: *Geograficzne uwarunkowania więzi terytorialnych młodzieży w Bieszczadach*, praca doktorska, maszynopis, Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS.
- Raszeja E., 2007: *Interpretacja krajobrazu wiejskiego – między teorią a praktyką*, *Czasopismo Techniczne. Architektura*, z. 5-A/2007, z. 10 (Rok 104), Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, 75–77.
- Rollero C., De Piccoli N. (2010): *Place attachment identification and environment perception. An empirical study*, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30 (2), 198–205.
- Szafrńska E., Kaczmarek J., 2007: *Percepcja przestrzeni – między prawdą i autentycznością*, [w:] M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wyd. WgiSR UW, Warszawa, 47–62.
- Szkurlat E., 2004: *Więzi terytorialne młodzieży z miastem*, Uniwersytet Łódzki.
- Szkurlat E., 2007: *Psychologiczne i kulturowe uwarunkowania percepcji środowiska*, [w:] M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wyd. WgiSR UW, Warszawa, 63–72.

Tuan Y. F., 1974: *Przestrzeń i miejsce*, PIW Warszawa.

Wódcz J., 1989: *Przestrzeń znacząca. Studia socjologiczne*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice.

SUMMARY

Landscape perception is a complex process, conditioned by a number of external factors related to perceived characteristics of landscape and resulting from personality traits and psychosocial level of development of the recipient. Important elements which condition the overall perception of the landscape are significant places – places of symbolic, magical, leisure qualities. Selection, type and characteristics of these places will depend on individual preferences of the recipient of the landscape. The studies carried out among young people from Bieszczady indicate significant subjective choice of places, often a given image differs from the usual stereotypes. Regularity as well as aberrances in the perception and evaluation of sites described in this paper was observed.